

200 jaar vrijmetselarij in Den Helder

Het weer in de maand mei van 1940 is niet uitzonderlijk. Een flauw zonnetje schijnt op de gevel van de vrijmetselaarsloge aan de Hoofdgracht in Den Helder. Vrijmetselaarsloge? Ja, met een interessante geschiedenis.

Tekst en FOTO'S: Willem van der Paard.

Al vanaf 1922 bevindt de loge zich aan de Koningstraat. 2 Logebroeders zijn ook lid van de Machinistenclub, gevestigd aan de Hoofdgracht. De machinisten komen samen in de Officiersclub, ook gevestigd aan de Hoofdgracht, zodat één van de clubgebouwen overbodig is. De beide broeders bepleiten het aankopen van de machinistenclub en het verkopen van het pand aan de Koningstraat. Zo gebeurt het.

Niets staat de viering van het 200-jarig bestaan van de loge 'Willem Frederik Karel' in de weg

Het logegebouw wordt verkocht aan de familie Polak voor 26.500,00 gulden. Daarin komt een dansschool. Het pand van de machinisten wordt aangekocht voor 15.000,00 gulden. De winst verdampst met de aanpassing van het nieuwe logegebouw. Ook de 'servant - huismeester' verhuist mee. Hij gaat nu in dit logegebouw wonen. De muziek wordt weer verzorgd door een pianist en een violist. Daarnaast zingen de broeders

regelmatig. 'In diesen heiligen Hallen', klinkt meermalen in het logegebouw.

Uitbraak oorlog

Zonder schokkende gebeurtenissen gaan de jaren voorbij. Tot donderdag 9 mei 1940. Donderdagavond is de reguliere avond waarop de broeders van de loge 'Willem Frederik Karel' samenkomen. De servant, broeder Kruk, is die dag druk doende alles in gereedheid te brengen voor de bijeenkomst.

Rond 19.30 uur komen de broeders één na de ander binnen. Bij een kop koffie wisselen ze nieuwtjes uit. Om 20.00 uur opent de voorzittend-meester de loge. Na een boeiende lezing volgt een gedachtewisseling waaraan veel van de aanwezigen deelnemen.

Niemand heeft dan het minste vermoeden dat dit de laatste bijeenkomst is. Op 10 mei breekt de oorlog uit. Om 04.00 uur 's morgens wordt Den Helder gebombardeerd. 3 Duitse bommenwerpers vallen Den Helder aan. Op de haven, de Rijkswerf, verschillende straten en de binnenstad vallen heel veel briesantbommen.

Dan volgt de bezetting. De huizen aan de dijk en heel Oud Den Helder moeten wijken voor de Atlantikwall, een verdedigingslinie in wording langs de kusten

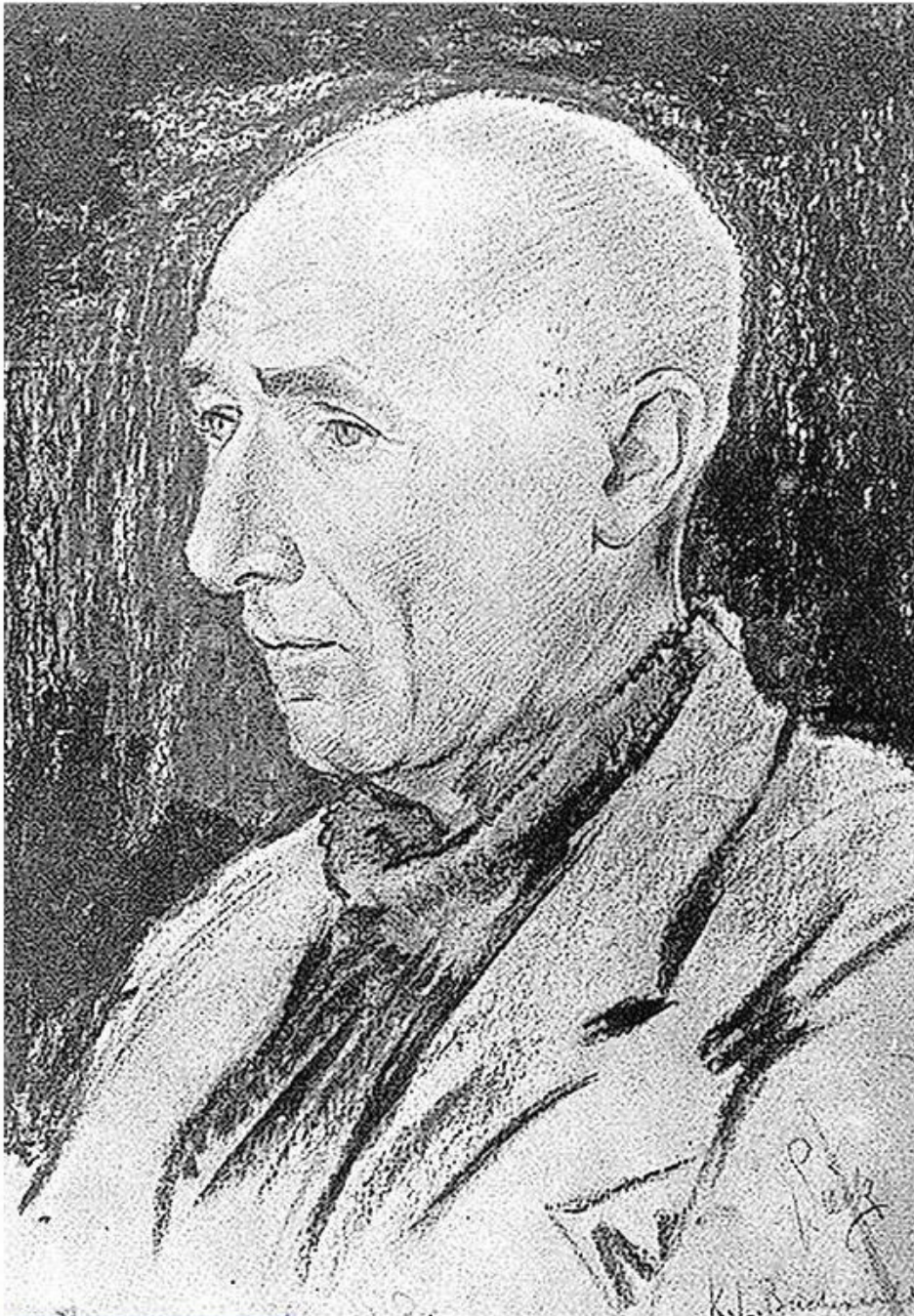
van Frankrijk via Denemarken naar de Noordkaap, in totaal meer dan 5.000 kilometer lang.

Bezetting

De eerste oorlogsdagen lijken mee te vallen. Na de capitulatie van Nederland verandert dat. En wat de voornemens zijn met de loge blijkt al snel. Eén van de eerste Duitse verordeningen is het verbieden van bijeenkomsten. Er is een liquidateur benoemd die de afhandeling moet uitvoeren. Dit is mr. Hermans uit Amsterdam. Hij geeft de Commissaris van Politie opdracht het logegebouw aan de Hoofdgracht te verzegelen.

De loge WFK heeft een traditie, waarin beschikt wordt over een eigen pand. En nu een logegebouw met de zeer bijzondere 'Baanders-tempel' die als vrijmetselaarserfgoed mag worden beschouwd

In september van dat jaar wordt het ze-

Ritmeester door Henri Pieck.

gel, weer in opdracht, verbroken. Alle goederen worden opgeslagen in het politiebureau. De Duitsers bepalen dat de leden hun attributen, zoals schootsvel, witte handschoenen en onderscheidings tekens, moeten inleveren.

Volgens een brief van het lid Klapmeyer is daaraan voldaan. De Helderse makelaar Groot krijgt opdracht om een taxatierapport op te maken van alle in beslag genomen goederen. De waarde bedraagt 610,40 gulden.

Op 6 september schrijft Grootmeester Hermannus van Tongeren aan de loges dat de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden is

ontbonden. Van Tongeren wordt in oktober 1940 gevangen genomen en komt op 29 maart 1941 om in Sachsenhausen. Van Tongeren, een Generaal-majoor b.d. en zijn dochter Jacoba zijn belangrijke verzetsmensen.

Burgemeester en vrijmetselaar

In Den Helder geven de Duitsers opdracht om alles wat betrekking heeft op de vrijmetselarij te vernietigen, zoals boeken en documenten. Vrijdenkers passen niet in een totalitair systeem. Het geld – nog geen 50,00 gulden – wordt uiteraard geconfisqueerd. De Duitsers bewijzen hun 'Pünktlichkeit'...

Penningmeester Kottman krijgt een aanmaning; hij moet nog 6,00 gulden contributie betalen.

Het taalgebruik leidt niet zelden tot discussie of moet worden vastgehouden aan het ten dele archaïsche taalgebruik of moet meer gebruik worden gemaakt van eigentijdse taal?

De burgemeester van Den Helder en vrijmetselaar, Govert Ritmeester, speelt strategische informatie over de Duitse marine door naar de Nederlandse regering in Londen. De bezetter ontdekt dit en Ritmeester komt in Duitse gevangenschap. Eerst, in 1943, in het Oranje-hotel in Scheveningen, daarna, vanaf 8 mei 1943, is hij geïnterneerd in Sachsenhausen en Buchenwald. Daar ontmoet hij Henri Pieck, de tweelingbroer van Anton. Henri maakt een tekening van een sterk vermagerde Ritmeester. Na de oorlog keert deze terug op zijn post als burgemeester van Den Helder.

Door de vele bombardementen – eerst door de Duitsers en later door de geallieerden – ligt de stad in puin. Vanaf 1 november 1943 wordt heel Den Helder tot 'Sperrgebiet' verklaard. De gedwongen evacuatie en de lege straten maken van Den Helder een beangstigende spookstad.

De bijeenkomsten vinden plaats in een grote werkkamer in het huis van broeder Van Hasselt, ook aan de PWA-singel. Daar vindt op 16 september 1946 de 1e inwijding na de oorlog plaats

Aan het werk

Het einde van de oorlog geeft vreugde en verdriet, en alles wat daartussen ligt. De vrijmetselaren in Den Helder zijn blij verrast: de boeken en bescheiden van de Helderse loge zijn niet verloren gegaan. Dat mag een godswonder heten! Alles is immers via Den Haag afgevoerd

naar Duitsland. Tijdens het transport en de opslag in Duitsland is het bijna onmogelijk dit alles in goede staat te bewaren. Na de oorlog zijn de eigendommen met behulp van het hoofdbestuur van de orde terugbezorgd. Vooral de notulenboeken zijn een kostbaar bezit. De gehele geschiedenis van de loge, van het begin op 19 november 1825 tot de Tweede Wereldoorlog, is daarin vastgelegd. Zelfs de kwetsbare constitutiebrief is bewaard gebleven.

Het spreekt voor zich dat de vrijmetse-laarswerkzaamheden in de periode 1940 – 1945 gedwongen zijn opgeschort. Direct na de bevrijding komen de leden, voorzover zij nog in de stad wonen, weer bijeen. Het logegebouw aan de Hoofdgracht is in de oorlogsjaren met de grond gelijk gemaakt. Niet ten gevolge van een bombardement of iets anders, nee, het is in opdracht van de bezetter gesloopt.

Bouwstuk St. Jan

In juni 1945 is de eerste naoorlogse bijeenkomst in het gebouw van de Nutsspaarbank. Daarbij is ook broeder Ritmeester aanwezig. Hij dankt de broeders voor de tot hem gerichte hartelijke woorden. De broeders vertelt hij over zijn ervaringen in het concentratiekamp Buchenwald.

Broeder Klappmeyer wijdt een kort bouwstuk aan St. Jan, de brenger van het licht. In de sierlijk, met vulpen geschreven notulen staat:

'Broeder Klappmeyer trok de parallel tussen deze figuur en wat er is geschiedt in de wereld. Hij constateert een dynamiek in de wereld, die soms groot leed veroorzaakt, doch bij bezinning blijkt de geboorte te zijn van een nieuwe tijd. Wanneer wij beginnen met een innerlijke zuivering, dan leggen wij bij ons ook de voedingsbodem voor de komst van een nieuwe Messias in ons en kan in ons geboren worden een nieuw goddelijk licht. Een geboorte die met zelfopoffering gepaard kan gaan, zoodanig dat wij terug weten te treden met meer elan klaar te staan om het werk over te nemen.'

Op 19 juli 1945 zijn de vermoorde broeders Bierenbroodspot, Grünwald en Govers op maçonnieke wijze herdacht. In de tijden daarna komen de leden bijeen ten huize van broeder Klappmeyer aan de Prins Willem Alexandersingel. Daar is zelfs het eerste St. Jansfeest na de

Logegebouw en werkplaats 'Willem Frederik Karel'.

oorlog gevierd. Het feest herdenkt de geboortedag van Johannes de Doper.

Voor de notulenboeken zijn een kostbaar bezit. De gehele geschiedenis van de loge, van het begin op 19 november 1825 tot de Tweede Wereldoorlog, is daarin vastgelegd

Het nieuwe bestuur bestaat uit de leden Klappmeyer (voorzitter), Van Hasselt (secretaris) en Peters (penningmeester). Zij zijn gemachtigd om met de verantwoordelijke instanties te overleggen over rechtsherstel en vergoedingen van de schade ten gevolge van de oorlogshandelingen. De loge heeft helemaal niets. Andere loges geven attributen en de broeders maken die zelf, zoals de gebroken kolom. Broeder Rüeck maakt insignes, juwelen uit zilveren rijksdaalders, hamers (mokers) uit biljartballen. Ame-

rikaanse broeders geven schootsvellen.

1e inwijding

Langzaam maar zeker keren vrijmet-selaren terug naar Den Helder. De bijeenkomsten vinden plaats in een grote werkkamer in het huis van broeder Van Hasselt, ook aan de PWA-singel. Daar vindt op 16 september 1946 de 1e inwijding na de oorlog plaats. Dit neemt niet weg, dat de broeders graag weer een eigen gebouw willen. Door bemiddeling van broeder Ritmeester die zijn plaats als burgemeester weer ingenomen heeft, kunnen de broeders een woonhuis kopen en inrichten als logegebouw. De voormalige woning van huisarts Van der Most wordt aangekocht voor 4.000,00 gulden en de verbouwing vergt 14.000,00 gulden. Orde, de Nutsspaarbank en het Instituut Oorlogsschade maken de financiering mogelijk. Tot op heden is de loge in dit pand gehuisvest: Molengracht nr. 5.

Broeder Van Hasselt is zeer actief bij het maken van tekeningen voor de verbouwing. Het bouwen van de tempel, de werkplaats, is met recht een bouwstuk. Architect-broeder Peters geeft daaraan

leiding. Voorbeeld is het interieur van loge 'Concordia Res Parvae Crescunt – Eendracht maakt macht' in Sneek, ontworpen door architect-broeder H.A.J. Baanders in 1938. De Helderse werkplaats is een plaatje.

Aanhoudende zorg

Op 8 mei 1948 wordt het nieuwe gebouw in gebruik genomen. Op 8 mei, omdat het 1e gebouw van de loge WFK ook op 8 mei is ingewijd, maar dan in 1826. Aanwezig zijn Grootmeester Caron, de Gedeputeerd Grootmeester Hofman, de Grootsecretaris Arntzenius en 30 broeders van andere loges.

De burgemeester van Den Helder en vrijmetselaar, Govert Ritmeester, speelt strategische informatie over de Duitse marine door naar de Nederlandse regering in Londen. De bezetter ontdekt dit en Ritmeester komt in Duitse gevangenschap

Vanaf 1948 kent de loge voor- en tegenspoed. Een aantal broeders legt de werktuigen neer en reist af naar het Eeuwige Oosten. Nieuwe leden komen erbij. Verschillende werkzaamheden worden ter hand genomen. Naast de vrijmetselaarsarbeid krijgt het bestuurlijk functioneren meer accent. De rituelen zijn onder de loep genomen en hier en daar aangepast. Het taalgebruik leidt niet zelden tot de discussie of moet worden vastgehouden aan het ten dele archaische taalgebruik of moet meer gebruik worden gemaakt van eigentijdse taal?

Het bezitten van een logegebouw blijft een zaak van 'aanhoudende zorg'. De met die zorg belaste broeder, de bouwen meubelmeester, lost veel problemen op. Er komt een stoeltjeslift, opdat broeders die slecht ter been zijn de werkplaats, kunnen bereiken. De verwarming van het gebouw is verbeterd. De parketvloer is schoongemaakt en in de olie gezet. Het nodige schilderwerk is verricht. Desalniettemin blijft het werken met de beschikbare middelen. De instroom, nou, instroompje, van jongeren zorgt ervoor dat de bezieling blijft. Sluipenderwijs komen internet en soci-

ale media in het dagelijks leven. Voor de jongere broeders is dit 'gewoon', voor een deel van de oudere broeders een worsteling.

Bestuurswisselingen zijn van belang. Zodoende wordt een loge niet afhankelijk van enkele functionarissen. Wel hebben die wisselingen meer impact dan vooraf wordt verondersteld. De nieuwe bestuursleden worden omarmd, maar bestaande bestuurlijke kennis en bekwaamheden dreigen verloren te gaan. Zorgvuldigheid is geboden.

Financiële situatie

Zoals vermeld, de loge heeft zich in de afgelopen jaren mogen verheugen op de komst van jongere broeders. Zij zijn voorbereid om als de tijd daar is tal van functies in te nemen.

Voor wat betreft de financiële situatie blijkt uit de jaarcijfers dat vanaf 2017-2018 het jaarlijkse spaaroverschot minder wordt. Het spaartegoed en de voorzieningen blijven stabiel, ongeveer 20.000,00 euro, maar groeien niet meer. Het noodzakelijke onderhoud, dat al geruime tijd op de bestuursagenda staat, wordt in 2020 ter hand genomen. De kosten, circa 15.000 euro, worden geheel gefinancierd door een schenking van de stichting WFK en giften, waardoor het banksaldo in tact blijft.

In Den Helder geven de Duitsers opdracht om alles wat betrekking heeft op de vrijmetselarij te vernietigen, zoals boeken en documenten. Vrijdenkers passen niet in een totalitair systeem

De renovatie stopt niet en gaat in 2021 in volle gang door. Echter zonder de benodigde financiële dekking. Tegenover globaal 30.000 euro aan kosten staat 10.000 euro aan giften, waardoor het banksaldo eind 2021 vrijwel op nul staat.

Tot overmaat van ramp begeven de cv-ketels het begin 2022. In de notulen van 2016 valt al te lezen dat regelmatig storingen optreden, die zo goed mogelijk worden hersteld. Vervanging is de enige optie. Door een gift van de stichting WFK wordt dit mogelijk gemaakt.

Geen optie

Op de Algemene Leden Vergadering in mei 2022 wordt het financieel jaarverslag 2021 gepresenteerd en dat ziet er niet best uit. Broeder-thesaurier spreekt zijn zorg uit, maar ziet geen oplossing. Een broeder, zijnde ingenieur/bedrijfs-econoom, stelt voor een technische en financiële analyse op te stellen. Die is in juni 2022 aan het bestuur gepresenteerd. Er staan 3 aanbevelingen in:

- zorg voor meer inkomsten,
- verbeter de verhuurbaarheid
- en herprogrammeer het lange termijn onderhoudsprogramma.

Door de slechte isolatie zijn de energiekosten te hoog en kan er geen goede huur worden gevraagd. Hierdoor is het historische gebouw een grote financiële verliespost voor de loge.

Niemand heeft dan het minste vermoeden dat dit de laatste bijeenkomst is. Op 10 mei breekt de oorlog uit. Om 04.00 uur 's morgens wordt Den Helder gebombardeerd

Het bestuur neemt kennis van de aanbevelingen en heeft in feite de keus tussen verder te gaan met de renovatie of het pand te verkopen. Dit laatste is geen optie. De loge WFK heeft een traditie, waarin beschikt wordt over een eigen pand, een logegebouw met de zeer bijzondere 'Baanders-tempel' die als vrijmetselaarserfgoed mag worden beschouwd.

De totale kosten van de renovatie zijn globaal geraamd op 60.000 euro, waarvan 45.000 euro door een hypothecaire lening gedekt zou moeten worden. De stichting WFK zou willen bijspringen mits de stichting Maçonniek Bouwfonds ook een deel voor haar rekening neemt. De redenering is dat er bij dit fonds broeders zijn, die deze renovatieplannen goed kunnen beoordelen en alleen zullen instemmen als op termijn een positieve exploitatie realistisch is.

Gelukkig zijn er ook nog onverwachte financiële meevallers. Het grootste deel van de renovatie is in december 2023 afgerond. Niets staat de viering van het 200-jarig bestaan van de loge 'Willem Frederik Karel' in de weg. ♦